

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۸۹/۹/۱۵

زمان دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۳/۹

بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه شهری؛ مورد پژوهی: شهر محلات

علیرضا محسنی تبری* - دانشیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران.
مریم آقامحسنی - کارشناس کمیته امداد امام خمینی شهرستان محلات، محلات، ایران.

Social Capital and Urban Development: Case Study of Mahalat

Abstract: Using Social capital as a theoretical perspective and paradigm for sociological research is not a new idea. For at least fifty years scholars have recognized the role of social capital and its structural, relational and cognitive components in individual and social development. The present article has been prepared based on some part of the information obtained from the sociological study of the role of social capital in the urban and community development of Mahalat. Research is carried out by a survey method through a questionnaire which was conducted on 384 residents of Mahalat at the age of 16 and above as a statistical sample, using random sampling technique. Based on the empirical evidence and research findings it was observed that social capital and some of its components, including social trust, social participation and degree of religiosity is significantly associated with urban and community development of Mahalat. Nevertheless, the findings did not support the hypothesis that these are a significant association between social integration and communal cohesion as one of the components of social capital and urban development of Mahalat.

Key Words: Social Capital, Urban Development, Social Trust, Social Participation, Religiosity, Social integration.

چکیده

«سرمایه اجتماعی» به عنوان یکی از «پیش شرطهای لازم برای توسعه شهری»، دارای عناصری چون اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، آگاهی اجتماعی و درجه دینداری است که میزان هر یک از این مولفه‌ها در جوامع مختلف متفاوت است. مقاله حاضر به بررسی تأثیرات سرمایه اجتماعی بر حسب مولفه‌های آن بر توسعه شهری پرداخته است. «حجم نمونه» در این پژوهش ۳۸۴ نفر از ساکنین بالای ۱۶ سال شهر محلات می‌باشد که به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شده‌اند. روش تحقیق پیمایش و ابزار جمع‌آوری اطلاعات، «پرسشنامه» است که بر اساس «مقیاس پنج درجه ای لیکرت» تنظیم گردیده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز با استفاده از نرم افزار spss صورت گرفته که در سطح آمار استنباطی از آزمون کندال و ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است. نتایج حاصله از تحقیق نشان می‌دهد که بین متغیرهای مستقل سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و درجه دینداری با توسعه شهری به عنوان متغیر وابسته، رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد در حالی که بر خلاف نتایج تحقیقات پیشین بین انسجام اجتماعی و توسعه شهری رابطه معکوس و معنادار مشاهده گردید. همچنین هیچ رابطه ای بین متغیر مستقل آگاهی اجتماعی و متغیر وابسته توسعه شهری دیده نشد.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، توسعه شهری، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، آگاهی اجتماعی، درجه دینداری.

مقدمه

تحقق آن نیز شکل‌گیری و تقویت سرمایه اجتماعی مورد نیاز می‌باشد. بر این اساس تحقیق حاضر بر آن است تا ضمن سنجش و ارزیابی سرمایه اجتماعی از طریق مولفه‌های آن، به بررسی رابطه میان این متغیر و توسعه شهری بپردازد.

طرح مسئله

«سرمایه اجتماعی»، مفهوم جدیدی است که مورد توجه بسیاری از اندیشمندان از جمله جامعه‌شناسان قرار دارد. اهمیت سرمایه اجتماعی که مبین «گنیشهای معین و مشخصی از گنیشگران» در درون «ساختارهای اجتماعی» می‌باشد، و در مقایسه با سرمایه‌های فیزیکی، اقتصادی و انسانی روز به روز بیشتر مکشوف می‌شود. شبکه‌های روابط جمعی و گروهی انسجام بخش «میان انسانها»، «انسانها و سازمانها» و «سازمانها با سازمانهای دیگر» می‌باشد که این امر در جهت نیل جامعه به توسعه بسیار مهم می‌باشد. سرمایه اجتماعی مجموعه هنجارهای «نظام اجتماعی»^۱ است که از یکطرف موجب ارتقای سطح همکاریهای اعضای جامعه با یکدیگر و از طرف دیگر نیز باعث کاهش هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌گردد. این امر از طریق ایجاد زمینه‌های شکل‌گیری و تقویت عواملی چون اعتماد، مشارکت، آگاهی و انسجام اجتماعی میسر می‌گردد.

از طرف دیگر، توسعه شهری در ابعاد عینی بیشتر ناظر بر بالا بردن سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقر زدایی، تغذیه، بهداشت، اشتغال، آموزش و چگونگی گذران اوقات فراغت می‌باشد. پس برای تحقق توسعه شهری که به دنبال بهبود بخشیدن به وضعیت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی افراد یک جامعه است شکل‌گیری و تقویت سرمایه اجتماعی لازم می‌باشد. در جوامع شهری امروز با وجود سرمایه‌های فیزیکی، اقتصادی و انسانی فراوان، کندی در روند توسعه شهری مشهود می‌باشد که به نوعی خلاء سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد. بنابراین هدف اصلی این پژوهش بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و

امروزه در کنار سرمایه‌های انسانی، مالی و اقتصادی از نوع دیگری از سرمایه به نام «سرمایه اجتماعی»^۱ نام برده می‌شود. بر اساس نظر بسیاری از اندیشمندان، این مفهوم به «پیوندها و ارتباطات میان اعضای یک شبکه» به عنوان منبع با ارزشی اشاره دارد که از طریق هنجارها و اعتماد متقابل موجب تحقق اهداف افراد و اعضاء جامعه می‌گردد. سرمایه اجتماعی به عنوان منبعی که افراد، گروهها و جوامع برای نیل به نتایج مطلوب به کار می‌گیرند، مفهومی است که بسیاری از تحلیلگران اجتماعی و اقتصادی از آن برای توصیف طیف وسیعی از فرایندهای اجتماعی و نیز برای پاسخ به پرسشهایی در جهت تحقق توسعه استفاده می‌کنند. در دیدگاه‌های سنتی، مدیریت توسعه، سرمایه‌های اقتصادی، فیزیکی و نیروی انسانی مهمترین نقش را ایفا می‌کردند؛ اما در حال حاضر گفته می‌شود برای توسعه بیشتر از آن چه به سرمایه اقتصادی، فیزیکی و انسانی نیازمند باشیم، به سرمایه اجتماعی نیازمندیم؛ زیرا بدون سرمایه اجتماعی، استفاده از دیگر سرمایه‌ها بطور بهینه انجام نخواهد شد. در جامعه‌ای که فاقد سرمایه اجتماعی است، سایر سرمایه‌ها ابتر مانده و کم بازده می‌شوند. از اینرو، موضوع سرمایه اجتماعی به عنوان یک اصل محوری برای دستیابی به توسعه محسوب شده و مدیرانی موفقند که بتوانند درک درستی از اهمیت و کارکرد سرمایه اجتماعی داشته باشند. بنابراین سرمایه اجتماعی که در واقع از ارزشها و هنجارهای جامعه، استحکام تعهدات متقابل بین افراد، گروهها و تا حدود زیادی مشارکت اجتماعی تامین می‌شود حافظ جامعه و گروههای اجتماعی در بحرانهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است و می‌تواند از توقف جامعه در مرحله عقب ماندگی جلوگیری کرده و آن را به سمت توسعه پیش برد. «توسعه شهری»^۲ نیز به عنوان یکی از ابعاد توسعه، با چگونگی و شیوه زندگی افراد یک جامعه پیوندی تنگاتنگ داشته و به دنبال ایجاد بهبود در وضعیت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی یک جامعه است که برای

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۶ پاییز و زمستان ۱۳۸۹
No.26 Autumn & Winter

۱۴۸

1. Social Capital
2. Urban Development
3. Social System

توسعه شهری در شهر محلات است؛ به عبارت دیگر، توسعه شهری و نارسائیهای آن از طریق راهکار و الگوی سرمایه اجتماعی سنجیده می‌گردد.

مبانی نظری سرمایه اجتماعی

۱- سرمایه اجتماعی، نظریه پردازان و مولفه‌های آن

۱-۱. تعاریف

از سال ۱۹۸۰ میلادی، مفهوم سرمایه اجتماعی وارد علوم اجتماعی به ویژه جامعه شناسی شد که ابتدا توسط افرادی چون «بوردیو»، «پاسرون» و «لوی» مطرح شد و توسط کسانی چون «کلمن»، «بارت»، «پوتنام» و «پرتز» بسط و گسترش داده شد (وول کوک، ۱۹۹۸، ص ۱۵۹).

در ادبیات علوم سیاسی، جامعه شناسی و انسان شناسی، سرمایه اجتماعی به مجموعه ای از هنجارها، ارزشها، شبکه‌ها و سازمانهایی اشاره می‌کند که مردم از طریق آنها به تواناییها و ظرفیتهای و استعداد خود می‌رسند که این تواناییها به افراد قدرت تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری می‌دهد (سیراگلدین و گرتارست، ۲۰۰۰، ص ۴۴-۴۵).

تعریف رایج سرمایه اجتماعی از «دیدگاه کارکردگرایی» عبارت است از روابط دو جانبه تعاملات و شبکه‌هایی که در میان گروههای انسانی پدیدار می‌گردند و سطح اعتمادی که در میان گروه و جماعت خاصی به عنوان تعهدات و هنجارهای پیوسته با ساختار اجتماعی یافت می‌شود. در مقابل این نظریه، جامعه شناسان اروپایی مفهوم سرمایه اجتماعی را در بررسی این موضوع به کار می‌گیرند که چگونه تحرک پیوندهای مربوط به شبکه‌های اجتماعی، سلسله مراتب اجتماعی و قدرت تمایز یافته را تقویت می‌کند.

با این وجود نکات مشترک این دو دیدگاه در مورد سودمندی سرمایه اجتماعی در افزایش برخی ویژگیها مانند آموزش، تحرک اجتماعی، رشد اقتصادی، برتری سیاسی و در نهایت توسعه است. همچنین بانک جهانی سرمایه اجتماعی را پدیده‌ای می‌داند که حاصل تاثیر نهادهای اجتماعی، روابط انسانی و هنجارها بر روی کیفیت و کمیت تعاملات اجتماعی است و تجارب این سازمان نشان داده است که این پدیده تاثیر قابل توجهی بر اقتصاد و توسعه کشورهای مختلف دارد.

۲-۱. نظریه پردازان سرمایه اجتماعی

- رابرت پوتنام: «پوتنام» یکی از مهمترین نظریه پردازان سرمایه اجتماعی است. به باور او در حالی که سرمایه مادی به دارائیهای مادی و سرمایه انسانی به ویژگیها و استعدادهای افراد اشاره دارد، سرمایه اجتماعی ناظر بر ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی، هنجارها و اعتماد متقابل ناشی از آنهاست. از نظر پوتنام، سرمایه اجتماعی بر قابلیت جامعه برای ایجاد انواع انجمنهای داوطلبانه دلالت دارد که افراد را به همکاری با یکدیگر و در نتیجه حفظ تکثرگرایی دموکراتیک تشویق می‌کند. پوتنام سرمایه اجتماعی را به عنوان همبستگی اجتماعی محلی حاصل شده، دارای ویژگیهای ذیل می‌داند:

- ۱- «وجود مجموعه ای متراکم از سازمانها و شبکه‌های اجتماع محلی»؛ و
- ۲- «سطوح بالای تعهد مدنی یا مشارکت در شبکه‌های اجتماعی محلی»؛ و
- ۳- «هویت محلی قوی و مثبت و نیز احساس تجانس و برابری با اعضای اجتماع محلی»؛ و
- ۴- «هنجارهای تعمیم یافته محلی مربوط به اعتماد و کمک متقابل بین اعضای اجتماع محلی و این که آیا آنها یکدیگر را به لحاظ شخصی می‌شناسند یا خیر» و
- ۵- «شبکه‌های مشارکت مدنی تجسم همکاریهای موفقیت آمیز گذشته هستند که می‌توانند همچون الگویی فرهنگی برای همکاریهای آتی عمل کند» (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳، ص ۲۷۸).

- جیمز کلمن: «کلمن»، اولین محقق بود که به بررسی تجربی مفهوم سرمایه اجتماعی و عملیاتی کردن آن پرداخت. او در تحلیل و تبیین سرمایه اجتماعی به جای توجه به ماهیت و محتوای آن به کارکرد سرمایه اجتماعی توجه دارد. از نظر او سرمایه اجتماعی بخشی از ساختار اجتماعی است که به گنیشگر اجازه می‌دهد تا با استفاده از آن به منافع خود دست یابد. این بعد از ساختار اجتماعی شامل تکالیف، انتظارات، شبکه‌های اطلاع رسانی، هنجارها و ضمانتهای اجرایی است که انواع خاصی از رفتار را تشویق می‌کند یا مانع می‌شود. او سرمایه اجتماعی را در اعتماد، اطلاع رسانی و ضمانتهای اجرایی کارآمد، روابط مبتنی بر اقتدار و میزان تکالیف در

گروه دانسته و برای سرمایه اجتماعی سه شکل را متصور می‌شود:

۱- «تکالیف و انتظاراتی که بستگی به میزان قابل اعتماد بودن محیط اجتماعی دارند»؛ و

۲- «ظرفیت اطلاعات برای انتقال و حرکت در ساختار اجتماعی تا بتوان پایه‌ای برای گنیش فراهم آورد»؛ و

۳- «وجود هنجارهایی که توأم با ضمانت اجرایی باشند.»

- پیر بُوردیو: «بُوردیو» از اولین جامعه‌شناسان و محققانی است که به تحلیل سیستماتیک ویژگیهای سرمایه اجتماعی پرداخت. بر اساس تعریف بُوردیو، سرمایه

اجتماعی حاصل جمع منابع بالقوه و بالفعلی است که نتیجه مالکیت شبکه با دوامی از روابط نهادی شده بین

افراد و به عبارت ساده تر، عضویت در یک گروه است؛ البته سرمایه اجتماعی مستلزم شرایطی به مراتب بیش از

وجود صرف شبکه پیوندهاست. در واقع پیوندهای شبکه ای می‌باید از نوع خاصی یعنی مثبت و مبتنی بر

اعتماد باشند. از نظر بُوردیو سرمایه اجتماعی به عنوان شبکه ای از روابط ودیعه ای طبیعی یا اجتماعی نیست

بلکه در طول زمان باید برای کسب آن تلاش کرد. به تعبیر او سرمایه اجتماعی محصول نوعی سرمایه‌گذاری فردی

یا جمعی، آگاهانه یا ناآگاهانه است که به دنبال تثبیت یا بازتولید آنگونه روابط اجتماعی است که مستقیماً در

کوتاه مدت یا بلندمدت قابل استفاده هستند (شارع پور، ۱۳۸۰، ص ۱۱).

- فرانسیس فوکویاما: «فوکویاما»، سرشناس ترین نظریه پرداز در تلفیق سرمایه اجتماعی و اعتماد اجتماعی است

که مفهوم سرمایه اجتماعی را در چارچوبی اقتصادی مطرح می‌کند؛ لذا او با بهره‌گیری از مفهوم سرمایه

اجتماعی یک نظریه اعتماد اجتماعی تدوین می‌کند و مطرح می‌کند که قدرت و کارایی سرمایه اجتماعی در

جامعه به میزان پابندی اعضای آن جامعه به هنجارها و ارزشهای مشترک و توانایی آنها برای چشم پوشی از

منافع شخصی در راستای خیر و سعادت همگانی بستگی دارد.

- نان لین: «لین» با طرح نظریه منابع اجتماعی مطرح نمود که دستیابی به منابع اجتماعی و استفاده از آنها

می‌تواند به موقعیتهای اجتماعی - اقتصادی بهتر منجر شود؛ لذا او در سالهای اخیر مفهوم سرمایه اجتماعی را به

عنوان منابع نهفته در ساختار اجتماعی مطرح کرد که با گنیشهای هدفمند قابل دسترسی می‌باشد. از نظر لین

منابع ارزشمند در اکثر جوامع ثروت، قدرت و پایگاه اجتماعی می‌باشد و در نتیجه سرمایه اجتماعی افراد را بر

حسب میزان یا تنوع ویژگیهای دیگرانی که فرد با آنها پیوندهای مستقیم و غیرمستقیم دارد قابل سنجش

می‌داند (توسلی، ۱۳۸۴، ص ۱۰).

۳-۱. مولفه‌های سرمایه اجتماعی

- «اعتماد اجتماعی»: «اعتماد» به عنوان یکی از مهمترین عناصر تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی، از

شرایط و الزامات کلیدی موجودیت هر جامعه محسوب شده و برای حل مسائل اجتماعی ضروری به نظر

می‌رسد؛ بطوری که باعث پیدایش آرامش و امنیت روانی می‌گردد. اعتماد، احساس روابط اجتماعی است و رابطه

مستقیم با میزان روابط اجتماعی دارد، بدین صورت که هر چه میزان اعتماد اجتماعی میان افراد و گروهها و

سازمانهای اجتماعی جامعه بیشتر باشد به همان میزان روابط اجتماعی از «شدت»، «تنوع»، «ثبات» و «پایداری»

بیشتری برخوردار است. اعتماد در متن گنیشهای انسان نمود پیدا می‌کند به ویژه در آن دسته از گنیشهایی که جهت

گیری معطوف به آینده دارند و آن نوعی رابطه کیفی است که به تعبیر کلمن، قدرت عمل کردن را تسهیل می‌کند.

بطور کلی اعتماد به معنای باور به عملی است که از دیگران انتظار می‌رود، این بر مبنای این احتمال است که

گروههای بخصوصی از دیگران کارهای بخصوصی را انجام می‌دهند یا از انجام کارهای بخصوصی پرهیز

می‌کنند که در هر صورت برفاه دیگران یا برفاه یک جمع اثر می‌گذارد. اعتماد به معنای این باور است که دیگران با

اقدام یا برخورداری از اقدام خود به رفاه من یا ماکمک می‌کنند و از آسیب زدن به من یا خودداری می‌کنند

(کیان تاجبخش، ۱۳۸۴، ص ۲۱۰).

- «مشارکت اجتماعی»: «مشارکت اجتماعی» به ساده‌ترین و مستقیم‌ترین معنای آن شرکت فعالانه افراد در زندگی

اجتماعی است. مشارکت نوعی کنش هدفمند و با قصد و نیت است که در فرایند آگاهانه تقسیم قدرت و منابع کمیاب و فراهم سازی فرصت برای رده‌های کنش متقابل بین انسانها و محیط اجتماعی او در جهت نیل به اهداف معین و از پیش تعریف و تعیین شده، نمود پیدا می‌کند.

به نظر «گائوتری»، مشارکت اجتماعی فرایند اجتماعی، عمومی، یکپارچه، چندگانه، چند بعدی و چند فرهنگی است که هدف آن کشاندن همه مردم به ایفای نقش در همه مراحل توسعه است (گائوتری، ۱۹۸۶، ص ۳۷). مشارکت اجتماعی در کل عبارت است از شرکت فعال و سازمان یافته افراد و گروه‌های اجتماعی در امور اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی جامعه به نحوی که:

۱- «حداکثر قدرت جمعی از طریق بسیج همه امکانات و قوای جمع حاصل آید»؛ و

۲- «از طریق مشارکت همه جانبه افراد و گروه‌های اجتماعی، پیوندها و انسجام اجتماعی استحکام یابد»؛ و

۳- «امکان بلوغ و شکوفایی استعدادها و تکامل و توسعه فردی و اجتماعی فراهم آید.»

- «انسجام و همبستگی اجتماعی»^۵: انسجام اجتماعی به معنای آن است که گروه و وحدت خود را حفظ کرده و با

عناصر وحدت بخش خود تطابق و هم‌نوایی داشته باشد. همبستگی و انسجام، احساس مسئولیت بین چند نفر یا

چند گروه است که از آگاهی و اراده برخوردار باشند و حائز یک معنای اخلاقی است که متضمن وجود اندیشه یک

وظیفه یا الزام متقابل است و نیز یک معنای مثبت از آن بر می‌آید که وابستگی متقابل کارکردها، اجزا و یا موجودات

در یک کل ساخت یافته را می‌رساند. در دیدگاه جامعه شناسی، همبستگی پدیده‌ای است که بر اساس آن در

سطح یک گروه یا یک جامعه، اعضا به یکدیگر وابسته و به طور متقابل نیازمند یکدیگر هستند. این امر مستلزم طرد

آگاهی و نفی اخلاقی مبتنی بر تقابل و مسئولیت نیست، بلکه دعوت به احراز و کسب این ارزشها و احساس الزام

متقابل است (بیرو، ۱۳۷۰، ص ۴۰۰). از نظر «گیدنز»، انسجام اجتماعی را نمی‌توان با اقدام از بالا به پایین دولت یا با توسل به سنت تضمین کرد. ما ناچاریم زندگی

را به شیوه‌ای فعالتر از آنچه در نسل‌های پیشین درست بود بسازیم و باید برای پیامدهای آنچه انجام می‌دهیم و عاداتهای شیوه زندگی که برگزیده ایم، فعالانه‌تر مسئولیت بپذیریم و باید برای این راه تعادل جدیدی بین مسئولیتهای فردی و اجتماعی بیابیم (گیدنز، ۱۳۷۸، ص ۴۳).

- «آگاهی اجتماعی»: آگاهی و شناخت به ویژه در دنیای مدرن نقش فوق العاده‌ای در زندگی بشر بازی می‌کند.

امروزه دانایی و اطلاعات به عنوان سرمایه‌ای عظیم در تحولات اجتماعی نقش آفرین شده و روز به روز ابعاد

گسترده‌ای را چه در سطح و چه در عمق پیدا می‌کند تا جایی که یکی از عوامل مهم دستیابی جوامع به سرمایه

اجتماعی کسب آگاهی می‌باشد. آگاهی اجتماعی شامل مجموعه‌ای از افکار، عقاید و حساسیت نسبت به

زندگی و توجه به هر آنچه که در وسیعترین معنا به امور عمومی اعم از سیاسی و یا اجتماعی مربوط می‌شود،

می‌باشد. آگاهی و توجه، پیش شرط شناختی ضروری و شکل فعالتر مسئولیت مدنی است که باعث علاقه مندی

و دل نگرانی می‌شود. نقطه مقابل آگاهی، وضعیت شناختی چشم پوشی، بی تفاوتی و شکلگیری نگرش

فرصت طلبانه است (فیروز آبادی، ۱۳۸۴، ص ۲۸). به طور کلی در هر جامعه‌ای که افراد از ماهیت رخدادهای

اجتماعی آگاه نباشند، فرصتهای مشارکت اجتماعی یا ذخیره سرمایه اجتماعی پایین خواهد بود.

- «دینداری»: یکی از عناصری که در جامعه سرمایه اجتماعی به وجود می‌آورد و یا حتی خود به عنوان

سرمایه اجتماعی قلمداد می‌گردد دین و دینداری است. در سایه ایمان و دین، سرمایه اجتماعی به عنوان تسهیل

کننده روابط اجتماعی زمینه و بستر بروز، تجلی و تقویت پیدا می‌کند و بر آن اساس؛ ارزشها، هنجارها و الگوهای

فکری و رفتاری انسانی در سطح وسیع در حوزه اجتماعی گسترش می‌یابد؛ بنابراین دین می‌تواند به گونه‌ای

محسوس به عنوان عاملی در جهت تقویت سرمایه اجتماعی گام بردارد.

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۶ پاییز و زمستان ۱۳۸۹
No.26 Autumn & Winter

۱۵۱

۲- توسعه شهری

طی چند دهه اخیر، به ویژه از ۱۹۹۰ میلادی تاکنون پارادایم و سرمشق جدیدی از مدیریت شهری مورد توجه فزاینده سازمانهای بین المللی، حکومتهای محلی (شهرداریها)، مقامات محلی (شوراهای شهر) و شهروندان قرار گرفته است که در این پارادایم، «نقشها و کارکردهای شهری»^۶ جدیدتری برای دخالت دادن نظام مدیریت شهری (شهرداریها و شوراهای شهر) و شهروندان در «برنامه ریزی»، «سیاستگذاری»، «نظارت و هدایت» درست و منطقی زندگی شهری در نظر گرفته شده است. به طور کلی، مدیریت شهری مبتنی بر دو پروژه اصلی می باشد که عبارتند از:

۱- «پروژه توسعه شهری»^۷؛

۲- «پروژه مشارکت شهری»^۸.

از دیدگاه جامعه شناسی شهری، این دو پروژه در حال حاضر ابزار کلیدی برای نظام مدیریت شهری هستند و از آنها می توان برای بهبود زندگی شهری و تقویت نظام مدیریت شهری به پروژه توسعه شهری ناشی از سه پدیدار مهم «رشد فزاینده شهر نشینی»، «گسترش روند شهرگرایی» و «پیچیده شدن نظام جامعه شهری» می باشد که این پدیدارها موجب شکل گیری پروژه توسعه شهری شده است؛ بنابراین پروژه توسعه شهری را می توان مبنای تجدید ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و حقوقی شهر تلقی کرد که هدف آن در درجه اول بهبود شرایط زندگی شهری، مشارکت تمام شهروندان، سامانمند کردن اقتصادی شهر و تقویت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زندگی شهری می باشد و دارای خطوط کلی می باشد که عبارتند از:

۱- رفع نیازهای اقتصادی شهروندان (فراهم نمودن اشتغال و خدمات شهری مناسب)؛

۲- رفع نیازهای فرهنگی و اجتماعی شهروندان (فراهم نمودن تسهیلات فرهنگی و اجتماعی)؛

۳- رفع نیازهای زیست محیطی شهروندان (فراهم نمودن محیط زیست سالم و پایدار)؛

۴- رفع نیازهای سیاسی شهروندان (فراهم نمودن زمینه های مشارکت سیاسی شهری)؛ بر این اساس اجرای پروژه توسعه شهری یک فعالیت جمعی است.

۳- پیشینه تحقیق

در دهه ۶۰ تحقیقات زیادی با محوریت سرمایه اجتماعی در ایران انجام نشد ولی در دهه ۷۰ بیش از ۱۶ تحقیق و در دهه ۸۰، بیش از ۲۰ تحقیق در این زمینه انجام شده است که به چند مورد آن در ذیل اشاره می گردد:

۱-۳- پژوهش بررسی سرمایه اجتماعی در ایران و راههای ارتقاء آن

بر اساس نتایج پژوهش مذکور، از دیدگاه پاسخ دهندگان در سطح کلان حل مشکل بیکاری در وضعیت خوبی قرار ندارد. همچنین پیرامون بحث بازار در دو سطح مثبت «ایجاد شغل» و منفی «تورم، گرانی و دلالی» نگاه مثبتی وجود ندارد. حوزه اجتماعی در این پژوهش شامل نقش خانواده، روابط همسایگی و مساجد و اماکن مذهبی می باشد و نتایج تحقیق نشان می دهد که نگاهها به این موارد مثبت است. با توجه به نتایج کلی حاصل از این پژوهش، پنداشت مردم به وجود ارزشهای مثبت و وجود صداقت در جامعه در تمام موارد کم است و این امر برای سرمایه اجتماعی بسیار خطرناک است؛ بنابراین جامعه ما طبق آمار موجود در بحث سرمایه اجتماعی وضعیت مطلوبی ندارد، هر چند این وضعیت در همه جا به یک میزان نیست ولی سرمایه اجتماعی درون گروهی و خاص گرایانه ما قویتر از عام گرایانه است (به نقل از دکتر غفاری، مجله فرهنگ و پژوهش، شماره ۲۰۰).

۲-۳- پژوهش سرمایه اجتماعی و توسعه روستایی

این پژوهش که توسط دکتر غفاری در روستاهای اطراف کاشان در سال ۱۳۸۲ انجام شد که در آن سه مولفه اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام و همبستگی اجتماعی برای سنجش میزان سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه روستایی استفاده شد. بر اساس نتایج حاصله از آن، بین انسجام و مشارکت اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد یعنی با افزایش میزان

6. Urban Role and Function

7. Urban Development project

8. Urban Participation project

انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی مردم در توسعه روستایی بیشتر می‌شود. همچنین اعتماد اجتماعی نیز در رابطه مستقیم با میزان اعتماد مردم به یکدیگر و نهادهای دولتی می‌باشد.

۳-۳- تحقیق دین، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی - فرهنگی که توسط گروه علوم اجتماعی دانشگاه اصفهان در سال ۸۲ انجام شده است.

در این تحقیق پرسش اصلی این است که چگونه می‌توان به توسعه دست یافت و مکانیزم اساسی برای تحقق چنین هدفی چیست؟ به منظور بررسی و ارائه راهکار، عامل سرمایه اجتماعی را در نظر گرفته و به متغیرهایی چون انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، آگاهی اجتماعی، اعتماد اجتماعی و دین اشاره شده است.

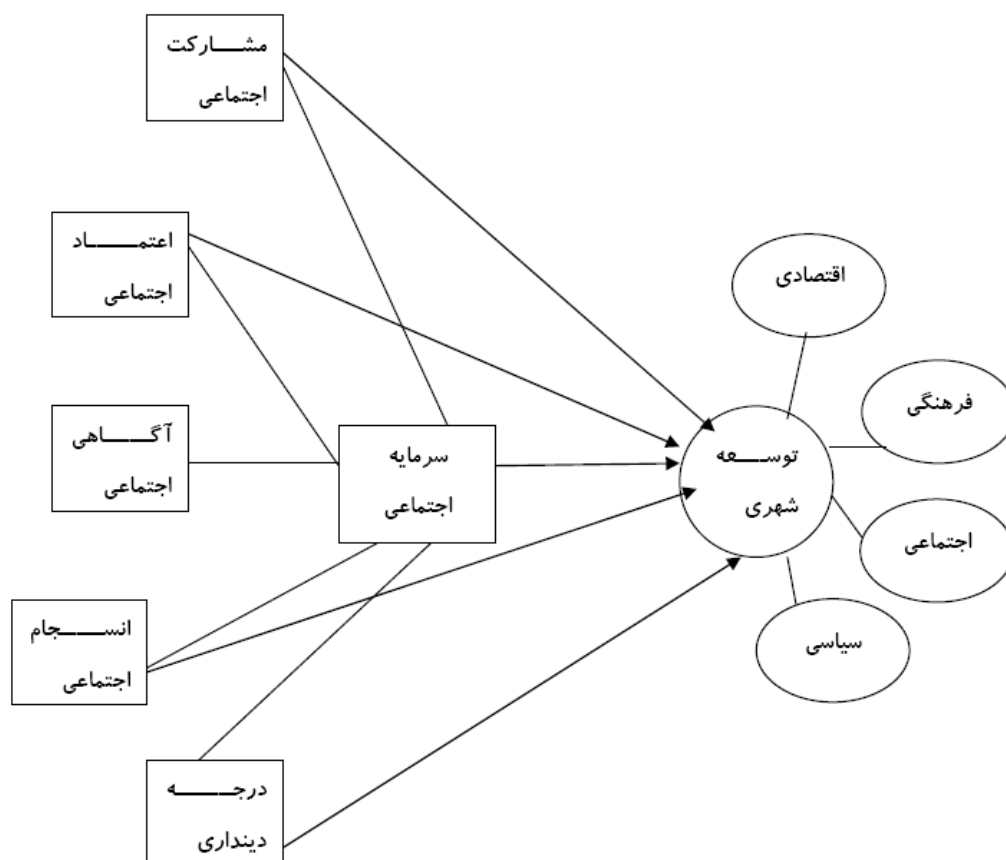
نتایج نشان می‌دهد که:

- «هر چه افراد یک جامعه مذهبی تر باشند، سرمایه

اجتماعی آنان نیز افزایش می‌یابد.»؛ و - «در صورت وجود سرمایه اجتماعی بالا در جامعه، توسعه اجتماعی و فرهنگی زودتر تحقق می‌یابد.»

۴- مدل نظری

با توجه به مبانی نظری و نظریه‌های ارائه شده در خصوص سرمایه اجتماعی و توسعه شهری و تاثیرگذاری متغیرهای مهم اجتماعی که زیر مجموعه دو مفهوم سرمایه اجتماعی و توسعه شهری هستند، می‌توان مدلی ترسیم نمود که بیانگر تاثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه شهری است؛ بطوری که فقدان و یا کاهش سرمایه اجتماعی باعث ایجاد اختلال و کندی روند توسعه شهری می‌گردد. ادبیات موضوعی تحقیق نشان می‌دهد که توسعه شهری بطور اجتناب ناپذیری تحت تاثیر سرمایه اجتماعی است؛ بدین ترتیب مدل نظری تحقیق را براساس ادبیات موضوع می‌توان به شرح زیر ترسیم نمود:

نمودار ۱. مدل نظری تحقیق؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس پیشینه تحقیق.

۵- فرضیات تحقیق

- بین توسعه شهری در محلات و سرمایه اجتماعی شهروندان رابطه معنا دار وجود دارد.
- هرچه میزان اعتماد اجتماعی در بین شهروندان بیشتر باشد، تحقق توسعه شهری در محلات امکان پذیرتر می‌گردد.
- هرچه میزان انسجام اجتماعی در بین شهروندان بیشتر باشد، تحقق توسعه شهری در محلات امکان پذیرتر می‌گردد.
- هرچه میزان مشارکت اجتماعی در بین شهروندان بیشتر باشد، تحقق توسعه شهری در محلات امکان پذیرتر می‌گردد.
- هرچه میزان آگاهی اجتماعی در بین شهروندان بیشتر باشد، تحقق توسعه شهری در محلات امکان پذیرتر می‌گردد.
- هرچه میزان دینداری و اعتقاد دینی در بین شهروندان بیشتر باشد، تحقق توسعه شهری در محلات امکان پذیرتر می‌گردد.

تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق

- «سرمایه اجتماعی» (متغیر مستقل): تعریف عملیاتی: سرمایه اجتماعی با مؤلفه هایی چون اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام و همبستگی اجتماعی، آگاهی اجتماعی و دین سنجیده می‌شود.
- «اعتماد اجتماعی» (متغیر مستقل): تعریف عملیاتی: برای سنجش سطح اعتماد بین فردی (اعتماد بین شهروندان) و اعتماد نهادی (اعتماد مردم به دستگاههای اجرایی دولت) که میزان رضایت و عدم رضایت مردم محلات از مسئولین و مأموران دولتی که مردم با آنها سروکار دارند می‌باشد و گویه هایی نیز برای سنجش میزان خود اعتمادی مطرح شده است.
- «انسجام اجتماعی» (متغیر مستقل): تعریف عملیاتی: برای سنجش میزان انسجام و همبستگی اجتماعی میزان و وضعیت نزاعهای شهری مطرح شده که بیانگر گرایش مردم محلات نسبت به یکدیگر و نیز اشاره به میزان نزاعهای میان مردم در سطح محله ها و شهر دارد.

- «مشارکت اجتماعی» (متغیر مستقل): تعریف عملیاتی: برای سنجش مشارکت اجتماعی به لحاظ عملی، معرفیها و مقیاسهای مختلفی از سوی محققین به کار گرفته شده است. آندرسون موارد عضویت، حضور در جلسات و کمک مالی به فعالیتهای و مجامع مشارکتی را از متداول ترین معرفیهای مشارکت اجتماعی بیان نموده است (آندرسون، ۴۲، ص ۱۹۴۳). از مقیاسهای دیگر برای سنجش مشارکت اجتماعی، مقیاس مشارکت اجتماعی چاپین می‌باشد. مقیاس مشارکت اجتماعی چاپین از مقیاسهای مهم سنجش مشارکت اجتماعی است که شامل مقوله هایی از جمله عضویت سازمانی، عضویت در کمیته های مختلف و غیره می‌باشد. در کل می توان سنجش مشارکت اجتماعی را از طریق عضویت در مجامع مشارکتی، موقعیت مشارکتی در هر مجمع، مشارکت در اجرا و مشارکت در تصمیم گیری انجام داد (پارکر، ۱۹۸۳، ص ۸۶۵).

- «آگاهی اجتماعی» (متغیر مستقل): تعریف عملیاتی: برای سنجش میزان آگاهی اجتماعی شهروندان به میزان مطالعه، نوع مطالعه، میزان تحصیلات، نحوه اطلاع از اخبار و رویدادهای مهم شهر و ارائه راهکار برای حل مسائل شهری به عنوان مقوله های مهم اشاره شده است.

- «دین و ایمان» (متغیر مستقل): تعریف عملیاتی: به منظور سنجش میزان دینداری در این تحقیق از مدل «گلاک و استارک» استفاده شده است که وجوه مشترک ادیان را در ابعاد اعتقادی یا باور دینی مثل اعتقاد به خدا و آخرت، مناسکی یا اعمال دینی مانند نماز و روزه، عاطفی یا تجربی مانند احساسات و عواطف نسبت به خدا، فکری یا دانش دینی مانند میزان اطلاعات در مورد دین و نهایتاً بعد پیامدی یا آثار دینی بر جنبه های مختلف زندگی می‌سنجد.

- «توسعه شهری» (متغیر وابسته): تعریف عملیاتی: برای سنجش میزان توسعه شهری به معرفیایی چون فعالیتهای شهرداری، ایجاد فضای سبز و پارکها، نحوه گذران اوقات فراغت، انجمنها و تشکلهای دولتی و غیر دولتی، وضعیت بهداشت، وضعیت آموزش، وضعیت اشتغال، امنیت اجتماعی در شهر، امکانات رفاهی و

ورزشی، امکانات فرهنگی و غیره اشاره شده است.

۶- روش شناسی

در این تحقیق از روش پیمایشی استفاده شده است. ۶-۱- «جامعه آماری، نمونه و روش نمونه گیری»: جامعه آماری این پژوهش ساکنین بالای ۱۶ سال شهر محلات می باشد که بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵، تعداد آنها ۳۸۳۷۵ نفر ذکر گردیده است. با استفاده از «فرمول کوکران»، «حجم نمونه» این پژوهش ۳۸۴ نفر تعیین گردیده و نمونه ها از طریق «نمونه گیری سهمیه ای و تصادفی ساده» انتخاب شده اند، بدین منظور شهر محلات به چند محله تقسیم شده است و از هر محله به نسبت جمعیت آنها نمونه ها تصادفی انتخاب شده اند. ۶-۲- «ابزار»: به منظور جمع آوری اطلاعات از پرسشنامه توأم با مصاحبه استفاده شده است. در این پژوهش برای تعیین میزان «پایایی پرسشنامه» از «روش آلفای کرونباخ» ($Cronbach = .75$) و برای تعیین «روایی» از نظر اساتید و کارشناسان جامعه شناسی استفاده گردیده است.

۷- تجزیه و تحلیل داده ها

۷-۱- یافته های پژوهش و آمار توصیفی

بر اساس داده های به دست آمده:

۵۴ درصد پاسخگویان مذکر و ۴۳ درصد مونث هستند. ۳ درصد نیز جنسیت خود را مشخص نکرده اند. ۵۱ درصد پاسخگویان متأهل، ۴۵ درصد مجرد، ۱/۰۴ درصد همسر جدا شده و ۲/۰۸ درصد نیز همسر فوت شده بوده اند.

از نظر سنی بیشترین فراوانی متعلق به گروه سنی ۳۰-۲۰ ساله (۴۱ درصد) و کمترین فراوانی متعلق به گروه سنی ۵۰ ساله و بیشتر (۴ درصد) می باشد.

در بین پاسخگویان، ۰/۵ درصد بی سواد، ۳ درصد دارای تحصیلات ابتدایی، ۸ درصد دارای تحصیلات راهنمایی، ۳۸ درصد دارای تحصیلات دیپلم، ۱۲ درصد دارای تحصیلات فوق دیپلم بوده اند. همچنین ۳۱ درصد دارای تحصیلات لیسانس و ۵ درصد نیز دارای تحصیلات فوق لیسانس و بالاتر بوده اند. ۱ درصد نیز تحصیلات

حوزوی داشته اند.

داده های مربوط به وضعیت اشتغال پاسخگویان نشان می دهد ۴۷ درصد شاغل، ۱۳ درصد خانه دار، ۲۸ درصد دانشجو، ۸ درصد بیکار، ۲ درصد سرباز و ۱ درصد نیز بازنشسته و از کار افتاده بوده اند و تنها ۲ درصد نیز به این سوال پاسخ نداده اند. از بین شاغلین، شغل ۷۰ درصد دولتی و شغل ۳۰ درصد آزاد می باشد. الف- میزان آگاهی اجتماعی جامعه تحت مطالعه بر اساس مقیاس محقق ساخته در جدول شماره ۱ نشان داده شده است:

جدول ۱. میزان آگاهی اجتماعی؛ ماخذ: یافته های پیمایش.

آگاهی اجتماعی	فراوانی	درصد
بالا	۳۴	۱۵
متوسط	۱۰۲	۴۶
پایین	۸۸	۳۹

همانطوری که ملاحظه می شود، میزان آگاهی اجتماعی متوسط به پایین است؛ بطوری که ۴۶ درصد دارای آگاهی اجتماعی متوسط و ۳۹ درصد نیز از سطح آگاهی اجتماعی پایین برخوردارند و تنها ۱۵ درصد از جامعه تحت مطالعه دارای آگاهی اجتماعی بالا هستند. ب- برای سنجش میزان اعتماد اجتماعی از سه شاخص اعتماد مردم به یکدیگر، اعتماد نهادی و اعتماد فردی استفاده شده است. فراوانی و درصد اعتماد اجتماعی که ترکیبی از هر سه می باشد، در جدول شماره ۲ منعکس است:

جدول ۲. میزان اعتماد اجتماعی؛ ماخذ: یافته های پیمایش.

اعتماد اجتماعی	فراوانی	درصد
بالا	۶۳	۲۸
متوسط	۱۱۱	۵۰
پایین	۵۰	۲۲

ج- میزان انسجام اجتماعی در جامعه تحت مطالعه بر اساس مقیاس محقق ساخته، در جدول شماره ۳ منعکس است.

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۶ پاییز و زمستان ۱۳۸۹
No.26 Autumn & Winter

	توسعه شهری	سرمایه اجتماعی
Correlation coefficient	۱	**،۱۵۳
Kendall's tau_b		
Sig. (۲-tailed)	۰	۰،۰۰۲
N	۳۶۸	۲۰۷
Correlation coefficient	**،۱۵۳	۱
Sig. (۲-tailed)	۰،۰۰۲	۰
N	۲۰۷	۳۶۸

	توسعه شهری	اعتماد اجتماعی
Correlation coefficient	۱	**،۲۸۰
Kendall's tau_b		
Sig. (۲-tailed)	۰	۰
N	۳۶۸	۳۱۲
Correlation coefficient	**،۲۸۰	۱
Sig. (۲-tailed)	۰	۰
N	۳۱۲	۳۶۸

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۶ پاییز و زمستان ۱۳۸۹
No.26 Autumn & Winter

■ ۱۵۷ ■

کنندال» استفاده گردید که نتیجه آن بدین صورت است: با توجه به ضریب کندال (۰/۲۸۰) و همچنین ضریب همبستگی اسپیرمن ($Rho=0.387$) مورد محاسبه با سطح اطمینان ۹۵ درصد و خطا ۵ درصد، معنادار بودن رابطه بین دو متغیر اعتماد اجتماعی و توسعه شهری مشاهده شد؛ به عبارتی افزایش اعتماد شهروندان نسبت به یکدیگر در توسعه شهری تاثیرگذار است. ۷-۲-۳. فرضیه سوم: هرچه میزان انسجام اجتماعی در جامعه مورد مطالعه بیشتر باشد، تحقق توسعه شهری در محلات امکان پذیرتر می شود.

برای سنجش معنادار بودن رابطه بین دو متغیر فوق، «آزمون کندال» مورد استفاده قرار گرفت که نتایج زیر حاصل آن می باشد:

اگرچه تحقیقات پیشین گویای این مطلب است که بین انسجام اجتماعی به عنوان یکی از مولفه های سرمایه اجتماعی و توسعه شهری رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد، اما نتایج این پژوهش نشان داد که با توجه به ضریب کندال به دست آمده (۰،۰۹) رابطه بین دو متغیر

	توسعه شهری	انسجام اجتماعی
Correlation coefficient	۱	*،۰۹۰
Kendall's tau_b		
Sig. (۲-tailed)	۰	۰،۰۱۸
N	۳۶۸	۳۳۹
Correlation coefficient	*،۰۹۰	۱
Sig. (۲-tailed)	۰،۰۱۸	۰
N	۳۳۹	۳۵۳

	توسعه شهری	مشارکت اجتماعی
Correlation coefficient	۱	**,۱۹۹
Sig. (۲-tailed)	.	.
N	۲۶۸	۲۵۲
Correlation coefficient	**,۱۹۹	۱
Sig. (۲-tailed)	.۰۰۰	.
N	۳۵۲	۳۶۸

۷-۲-۵. فرضیه پنجم: هر چه آگاهی اجتماعی شهروندان بیشتر باشد، توسعه شهری در محلات امکان پذیرتر می‌گردد.

ضریب کندال محاسبه شده برای آزمون معناداری رابطه بین دو متغیر آگاهی اجتماعی و توسعه شهری در جدول زیر منعکس شده است:

با توجه به اینکه آگاهی اجتماعی به عنوان یکی از مولفه‌های اساسی سرمایه اجتماعی در کاهش و یا افزایش آن نقش به‌سزایی دارد به نظر می‌رسد باید بین این دو متغیر (آگاهی اجتماعی و توسعه شهری) رابطه مستقیمی وجود داشته باشد، در حالی که نتیجه حاصله موید این مطلب نبوده و عدم رابطه بین دو متغیر مشهود است.

معکوس است؛ شاید علت عمده رابطه معکوس بدست آمده، ناشی از تعدد محلات ناهمگن و غیرمتجانس شهر محلات باشد.

۷-۲-۴. فرضیه چهارم: افزایش مشارکت اجتماعی باعث تسهیل در روند توسعه شهری محلات می‌گردد.

نتایج حاصل از «آزمون کندال» برای سنجش معناداری بین دو متغیر مشارکت اجتماعی و توسعه شهری به صورت زیر است:

با توجه به ضریب کندال (۰.۱۹۹) و ضریب همبستگی اسپیرمن ($Rho=0.270$)، رابطه مستقیم و معنادار بین دو متغیر تایید می‌گردد؛ به عبارت دیگر با افزایش مشارکت اجتماعی و فراهم سازی زمینه این افزایش، می‌توان روند توسعه شهری را تسریع کرد.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۶ پاییز و زمستان ۱۳۸۹
No.26 Autumn & Winter

۱۵۸

	توسعه شهری	آگاهی اجتماعی
Correlation coefficient	۱	۰,۰۱۴
Sig. (۲-tailed)	.	۰,۷۳۴
N	۳۶۸	۳۱۹
Correlation coefficient	۰,۰۱۴	۱
Sig. (۲-tailed)	۰,۷۳۴	.
N	۳۱۹	۳۳۳

	توسعه شهری	اعتقادات دینی
Correlation coefficient	۱	**,۱۱۴
Sig. (۲-tailed)	.	۰,۰۰۳
N	۳۶۸	۳۶۳
Correlation coefficient	**,۱۱۴	۱
Sig. (۲-tailed)	۰,۰۰۳	.
N	۳۶۳	۳۷۹

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
۱	.۵۲۷(a)	.۰۲۷۷	.۰۲۵۶	۵,۹۹۴

۶-۲-۷. فرضیه ششم: هر چه میزان اعتقادات دینی و

گرایش به دین شهروندان بیشتر باشد، تحقق توسعه شهری امکانپذیرتر می شود.

در این پژوهش، به دین به عنوان یکی از معیارهای سنجش سرمایه اجتماعی اشاره شده است که نقش آن در تقویت مشارکت اجتماعی، آگاهی اجتماعی و اعتماد اجتماعی مردم مهم می باشد. ضریب کندال محاسبه شده در سطح اطمینان ۹۵ درصد و ۵ درصد خطا رابطه بین دو متغیر را تایید می کند. ضریب همبستگی اسپیرمن ($Rho=0.159$) نیز موید این رابطه می باشد، به عبارت دیگر افزایش اعتقادات دینی شهروندان به منظور افزایش و تقویت همبستگی در توسعه شهری تاثیرگذار است.

۳-۷- ارزیابی کلی تاثیرات متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته

اجرای رگرسیون چندگانه به روش Enter

این روش گونه ای از انجام «رگرسیون» است که تمام متغیرهای مستقل را یکجا وارد معادله می کند و در این صورت می توان آنرا با ضرایب حاصل از روش ماتریس مقایسه کرد (منصوففر، ۱۳۸۷، ص ۱۴۱).

با توجه به جدول فوق و R محاسبه شده می توان گفت که شش متغیر مستقل سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، آگاهی اجتماعی و میزان دینداری توانسته اند حدود ۲۷ درصد واریانس متغیر وابسته «توسعه شهری» را تبیین نمایند.

۴-۷- نتایج جانبی تحقیق

۱-۴-۷. رابطه معناداری میان هریک از مولفه های اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، آگاهی اجتماعی و درجه دینداری با سرمایه اجتماعی دیده شد به نحوی که افزایش هر یک از این مولفه ها منجر به افزایش سرمایه اجتماعی در کل

می گردد. ۲-۴-۷. بین جنس پاسخگو و میزان سرمایه اجتماعی او تفاوت معناداری وجود دارد.

۳-۴-۷. میان محل سکونت و میزان سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد که البته با توجه به تفاوت های جمعیتی، اقتصادی و فرهنگی محله های مختلف شهر این امر قابل توجیه می باشد.

۴-۴-۷. میان سطح تحصیلات و اعتماد اجتماعی در کل رابطه معکوس و معنادار وجود دارد.

۵-۴-۷. میان سطح تحصیلات و اعتماد نهادی رابطه معکوس و معنادار وجود دارد.

۶-۴-۷. سطح تحصیلات با میزان خود اعتمادی رابطه مستقیم و معناداری دارد.

۷-۴-۷. رابطه بین اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی مستقیم و معنادار می باشد، رابطه بین اعتماد نهادی و مشارکت اجتماعی نیز به همین صورت است.

۸-۴-۷. میان میزان دینداری و مشارکت اجتماعی نیز رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد.

۹-۴-۷. رابطه میان آگاهی اجتماعی و اعتماد اجتماعی نیز مستقیم و معنادار می باشد.

۱۰-۴-۷. همچنین آگاهی اجتماعی با مشارکت اجتماعی دارای رابطه مستقیم و معنادار می باشد.

۱۱-۴-۷. میان درجه دینداری و اعتماد اجتماعی رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد، بصورتی که هر چه میزان دینداری افزایش یابد، اعتماد اجتماعی افزایش یابد.

۸- نتیجه گیری و جمع بندی

با توجه به اطلاعات حاصله از این پژوهش، سرمایه اجتماعی در رابطه مستقیم با توسعه شهری قرار دارد به عبارت دیگر هر چه میزان سرمایه اجتماعی در بین شهروندان بیشتر باشد تحقق توسعه شهری محتمل است. نتایج حاصله نشان می دهد که در سطح ۹۵ درصد اطمینان، بین سرمایه اجتماعی و توسعه شهری، بین

اعتماد اجتماعی و توسعه شهری، بین میزان مشارکت اجتماعی و توسعه شهری و بالاخره بین میزان اعتقادات و باورهای دینی و توسعه شهری رابطه دو سویه و مثبت وجود دارد. از طرف دیگر اطلاعات و آمارهای کسب شده نشان از عدم وجود رابطه بین دو متغیر آگاهی اجتماعی و توسعه شهری و همچنین رابطه معکوس میان انسجام اجتماعی و توسعه شهری بوده است. یافته‌های تحقیق با نتایج تحقیقات متعدد پیرامون موضوع مورد مطالعه که در طی چند سال اخیر در ایران صورت گرفته، قرابت و همخوانی دارد. یافته‌های این تحقیق در خصوص رابطه بین سرمایه اجتماعی و توسعه شهری، با نتایج نیازی (۱۳۸۰ و ۱۳۸۴) در مورد نقش سرمایه اجتماعی و مشارکت شهروندان و همچنین با نتایج تحقیق غفاری (۱۳۸۳) در مورد سرمایه اجتماعی و توسعه روستایی قرابت دارد. بنابراین هرچه میزان سرمایه اجتماعی و عناصر و مولفه‌های آن یعنی اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و اعتقادات دینی در سطح شهر بیشتر باشد و شرایط تقویت آنها فراهم گردد، توسعه شهری نیز بهتر تحقق خواهد یافت. در نتیجه با افزایش میزان اعتماد و انسجام اجتماعی و نیز میزان آگاهی اجتماعی شهروندان در حوزه‌های درون گروهی و برون گروهی یا محله ای و فرا محلی، میزان مشارکت اجتماعی شهروندان افزایش یافته و این افزایش می‌تواند در قالب قالب گسترش صداقت، وفاداری، حسن نیت، اجتماع اخلاقی، تعهد عملی در سطوح بین فردی، بین فرد و نهادها و مؤسسات دولتی و نیز بین نهادی باعث افزایش اعتماد اجتماعی و بسیج عمومی برای نیل به توسعه شهری گردیده و در مجموع با افزایش میزان سرمایه اجتماعی در بین شهروندان، میزان گرایش به توسعه شهری در بین آنان افزایش می‌یابد.

۹- راهکارها و پیشنهادات

با توجه به نتایج و تحلیل‌های ارائه شده به منظور تقویت هرچه بیشتر سرمایه اجتماعی در جامعه مورد بررسی، موارد زیر به عنوان راهکار و پیشنهاد مطرح می‌گردند:

الف: ارتباط متقابل شهروندان به منظور ایجاد هماهنگی بین فعالیتها؛ و

ب: بسیج منابع و امکانات و اعمال مدیریت در آنها؛ و
ج: اعمال مشارکت عمومی و ارزیابی نظرات و مسئله یابی؛ و

د: ارائه راهکارها و راه حلها جهت حل مشکلات باید در سطح شهر باب شود. عوامل فوق تأثیر به سزایی در تقویت سرمایه اجتماعی در شهر دارد و از طرف دیگر، عوامل فوق را می‌توان به عنوان یک سرمایه اجتماعی دانست که در توسعه شهری تأثیرگذار می‌باشند.

یکی دیگر از عواملی که می‌تواند در توسعه شهری نقش به سزایی داشته باشد، وجود میزان اعتماد اجتماعی در بین شهروندان می‌باشد. با تقویت اعتماد اجتماعی درون گروهی و برون گروهی، میتوان در راستای تقویت انسجام اجتماعی در قالب انجمنهای غیر دولتی «NGO»، نوعی حمایت اجتماعی را در شهر بوجود آورد و این به معنای ایجاد فرصتهای مساوی و عادلانه در پناه نهادهای اجتماعی در شهر می‌باشد. بر اساس راهکارهای فوق، به منظور توسعه شهری موارد ذیل پیشنهاد می‌گردد:

۱- به منظور مشارکت دادن بخش‌های مختلف جامعه در امر توسعه باید از تحلیل نهادی بهره مند شد؛ بدین صورت که باید با تجزیه و تحلیل روابط درونی نهادها و بخش‌های مختلف جامعه در راستای کارایی بیشتر آنها در جهت تحقق توسعه شهری گام برداشت.

۲- برنامه ریزی جهت سرمایه گذاری و برقراری ارتباط بین جوامع و گروههای اجتماعی؛ بدین منظور باید ارتباط بین جوامع را تسهیل کرد. در این راه باید از تجربه شهرهای توسعه یافته بر مبنای سرمایه اجتماعی سود جست.

۳- اطلاع رسانی صحیح و شفاف به شهروندان و تربیت شهروندانی علاقمند به عامه مردم و آگاه و مسئولیت پذیر و پاسخگو.

۴- دستیابی به فناوری مدرن و پیشرفته ارتباطی به منظور تبادل اطلاعات بین گروهها و نهادهای جامعه.

۵- ایجاد تغییر نگرش در بین شهروندان به منظور خارج شدن از تفکرات و فعالیتهای مبتنی بر محله گرایی در وجه منفی آن.

۶- ایجاد شرایط مناسب برای مشارکت شهروندان در گروهها و تشکلهای غیر رسمی شهر.

۷- پرداختن به امور آموزش شهروندان و ایجاد نگرش علمی مبتنی بر آینده نگری در شهروندان.

۸- تقویت بنیه علمی دانش آموزان مدارس شهر و ایجاد شورای مدارس در جهت تقویت سرمایه اجتماعی از راه افزایش مطالعه و میزان آگاهی شهروندان.

۹- انتخاب نمایندگان محلی در هر محله ای در شهر به منظور شناسایی مشکلات شهری و در اولویت قرار دادن آنها برای حل.

۱۰- ایجاد و فعال کردن فرهنگسراها و کانون‌های فرهنگی به منظور تبادل اندیشه‌ها؛ چنین مراکزی الزامی نباید پر خرج و تقلیدی باشد، بلکه جلوه‌ها و ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی خاص هر شهری، می‌تواند زمینه‌های مساعد و مناسبی برای برنامه ریزی‌ها و ایجاد تحرک در بخش‌های مختلف این کانون‌ها و در نتیجه جذب قشرهای مردمی باشد. چنین مکانهایی، علی‌الخصوص در جهت فراهم کردن امکان تخلیه روانی شهروندانی که در مناطق پرتراکم و محله‌های پر جمعیت سکونت دارند، کاربرد خواهند داشت.

منابع

- ۱- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۸۳) توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، تهران، نشر نی.
- ۲- بیرو، آلن (۱۳۷۰) فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران، نشر کیهان.
- ۳- تاجبخش، کیان (۱۳۸۴) سرمایه اجتماعی (اعتماد، دموکراسی و توسعه)، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، تهران نشر شیرازه.
- ۴- توسلی، غلامعباس و مرضیه موسوی (۱۳۸۴) مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۶.
- ۵- شارع پور، محمود (۱۳۸۰) فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن، نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران، تهران، نشر کلمه.
- ۶- فیروزآبادی، سید احمد (۱۳۸۴) سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، پایان نامه دوره دکتری.

- ۷- منصورفر، کریم (۱۳۸۵) روشهای آماری، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۸- نیازی، محسن (۱۳۸۱) تبیین موانع مشارکت اجتماعی در شهر کاشان، رساله دکتری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.
- ۹- نیازی، محسن (۱۳۸۳) تبیین رابطه انسجام اجتماعی و مشارکت شهروندان شهر کاشان، فصلنامه امداد پژوهان، سال دوم، شماره ۵، ص ۲۶-۱.

- 10- Andreson , W.A (1943) The Family and Individual Social Participation, American Sociological Review, PP 420-424
- 11- Gaoteri, H (1986) Popular Participation in Development, in Participation in Development , Paris, VNESCO
- 12- Giddens, A (1994) Beyond Left & Right. Cambridge: Polity Press.
- 13- Porker, Robert (1983), Nash Measuring Social Participation, American Sociological Review, PP864-873
- 14- Serageldin and Grooteat (2000) Defining Social Capital: an Integrating View. In Social Capital, A multifaceted Perspective. The World Bank Washington.
- 15- Woolch, M (1998) Social Capital and Economic Development Toward a Synthesis and Policy Frame Work, Journal of Theory and Society, vol 27, pp 151-208

